ИНТЕРВЮ

Проф. Хайнц Миклас, Виенски университет, Институт по славистика:

Св. Климент Охридски е най-големият християнски просветител на българите

В огромния ареал на Кирило-Методиевския свят светецът е известен като славянския Златоуст

Интервю на Галя МЛАДЕНОВА Татяна ДИКОВА

– Проф. Миклас, прието е, че светите Кирил и Методий са създатели на глаголицата и са я използвали по време на мисията си в Моравия. Там ги е следвал и техният ученик Климент. След като пристига в България, той работи в страната три десетилетия. Какво може да се каже за отношението на Климент към глаголицата?

– За него, както и за всички други Кирило-Методиеви ученици, глаголицата е сакрално писмо. Може да се каже, че тя е създадена от светец. Изразява свещеното писмо на славяните, създадено с конкретна цел – специално за християнската просвета на славяните. Книжовниците от онова време са имали възможност да използват гръцкото или латинското писмо, както е направил Ян Хус или някой от неговите сподвижници. Но не – Кирил и Методий са решили да направят нещо особено и то е в основата на тяхното дело.

– Каква е ролята на св. Климент за съхраняване на делото на Светите братя в България и за въвеждането на славянската писменост като официална писменост?

– Св. Климент е не само най-първият и най-известният ученик на Кирил и Методий, но и най-големият християнски просветител на българите. Той е учител, създател на манастири, плодотворен книжовник с огромно творчество, сподвижник на всички съвременници, които са се занимавали с християнизацията на България и с организацията на нейната църква. Той е първият епископ, който проповядва на славянски народен език.

Св. Климент е една пъстра фигура, която можем да наречем наследник на Методий в рамките на българската държава; а в огромния ареал на сетнешния Кирило-Методиевски свят той е станал известен като славянския Златоуст.

– След пристигането си в Плиска Климент престоява за малко в столицата и е изпратен в Западните покрайнини. Можем ли да смятаме, че това е специално отношение – признание, или…?

– Той прекарва в Плиска максимално около една година. Според това, което знаем от двете запазени негови жития, най-вече от това на Теофилакт Охридски, Климент е родом от Мизия. Трудно е да кажем какво точно значи това – географското понятие е твърде широко. Но както пише Теофилакт, за повечето хора това означава българин.

Безспорно можем да заключим, че това е знак за особеното му отношение към България и към неговите сънародници.

Въпреки това най-голямата му цел е да продължава делото на своите учители. Представете си ситуация, в която всичко, което те са направили досега, пропада и се появява огромна нова възможност. Предоставя я българският княз Борис I. Не може това да не е било вдъхновение за човек като Климент, който страда за християнството и за българската кауза и иска да продължи просветителското дело.

Проф. Хайнц Миклас
е световноизвестен учен – славист и българист. За него колегията е категорична, че е най-големият изследовател на глаголицата в света.
Завършва Университета в Грац и СУ „Св. Климент Охридски“. Защитава докторат в университета в Грац. Професор е в Института по славистика към Виенския университет. Гост професор е в университетите в Трир, Базел и Цюрих. Член е на ръководствата на международни научни организации. В богатата си биография ученият е записал участие и ръководство на редица международни проекти. Сред тях е проект за изследването на Синайските глаголически ръкописи, които се съхраняват в манастира „Св. Екатерина“, Израел. Проф. Миклас е чуждестранен член на БАН и почетен професор на Софийския университет.

Не бих заменил своите занимания с други за нищо на света. Автор съм на много открития за глаголицата и вярвам, че ме очакват още такива.

– В такъв случай сме сигурни, че пътуването му в западните предели на България не е форма на заточение?

– В никакъв случай това не е заточение. Изпращането му не е случаен акт. Поскоро авторът на житието Теофилакт се е чувствал изоставен, отстранен от Константинопол и от привичната си среда. Ситуацията при Климент е била друга. Княз Борис I е имал възможност да избере между трима ученици на Кирил и Методий, които са се събрали в Плиска. Владетелят е помислил кой е най-способен, кой има дарбата да организира църквата, да вдъхнови и научи своите ученици. Кой ще спечели тяхната почит и същевременно няма да предаде гласуваното доверие. Повереното дело е толкова голямо, че не е възможно Климент да се е чувствал отстранен от Плиска. Това личи и от всичко, което князът му предоставя в Девол, Охрид и по други места на провинцията Кутмичевица – доказателство за уважение и доверие.

– В един от най-ранните извори за живота на Климент – този на Хоматиан (края на XII – началото на XIII век), четем – „Изобретил и други форми на буквите за по-голяма яснота от ония, които изнамерил мъдрият Кирил“. Какво точно стои зад тези думи? Климент ли е автор на кирилицата, както често се споменава?

– По този въпрос има различни мнения. Например един от най-добрите познавачи на Климент, Красимир Станчев, смята, че тук става въпрос за грешка или при превода, или при преписването на извора. И аз не съм сигурен дали този пасаж (в извора) е сигурен и коректен.

Затова е най-добре да помислим и обсъдим въпроса чисто теоретично – какво би могло да се случи в онези години. Когато започнах сериозно да изследвам ранната глаголица и нейната предистория, нещата започнаха да се изясняват. И днес мога да кажа, че според моята хипотеза е необходимо едно важно обяснение. Представете си – Константин-Кирил създава своето писмо, така както архитектът рисува църковна сграда. „Изгражда“ буквите от отделни елементи, като следва сакрален план. Резултатът е писмо, което фигурира като свещено около 20 години, и то в среда, която е далеч от родната му. То е функционирало, използвано е, но е било неудобно, защото е архитектонско конструктивно писмо от типа на състояще се изцяло от главни букви маюскул. Например буквата, която съответства на звука „В“, се изписва с пове 4 движения на ръката. В България писмото е станало по-ръкописно, за да се пише по-лесно и по-бързо, и същият символ „В“ вече се изписва – в зависимост от стила и типа перо – само с едно до две движения на ръката. Безспорно това е облекчило работата на тогавашния книжовник, който е пишел с ръка и перо.

И още нещо – книжовниците са имали за образец византийското минискулно писмо, което възниква през VIII – IX в. В началото буквите се изписват между двата реда, а след това висят, „залепят“ се за горния ред. Тази тенденция се вижда още при прехода от глаголицата към кирилица в такива паметници като Енински апостол. Друга важна характеристика за минискулното писмо е, че повечето форми са окръглени, което облекчава изписването на буквите. Закръглянето на глаголическите букви в България също е факт. Ярък пример за тази промяна можем да видим в изписването на буквата, която съответства на звука „М“. Тя се е изписвала със 7 движения на ръката, а в опростения вариант – с две до четири. Реално се създава писмо, с което се пише по-лесно, то е по-хубаво и по-съвременно.

През този период в целия византийски свят се наблюдава преход от маюскулното към минискулното писмо. Процесът трае поне две поколения. Всички книги, писани със старото геометрично писмо, се преписват с новото. Така книгите стават по-малки, по-лесни за пренасяне, по-евтини. Най-големият център на тази реформа е Студийският манастир „Св. Йоан Предтеча“ в Константинопол. По примера на тяхната реформа се променя и глаголицата. С този процес се изгубва част от свещения характер на глаголицата – вплетената божествена символика, но надделява практичността. По това време е имало голяма необходимост от книги – за всяка църква и манастир, а преписването на ръка е отнемало много време.

– Тогава можем ли да наречем кирилицата колективно дело – с времето различни хора я доусъвършенстват?

– Не е изключено. Всяко писмо се развива. В този процес винаги участват най-важните, най-известните учители, но и много други хора, които остават неназовани. Аз подкрепям теорията, че кирилицата е колективно дело и създаването ѝ отнема продължителен период от време. Трудно е да се каже кой е дал тласъка, кой е поставил началото на този процес. Но според мен това е станало или в Плиска, или в Преслав през IX век.

– А откъде идва самото название „кирилица“?

– Понятието започва да се използва много по-късно. Като първоначално вероятно самата глаголица е била наричана кирилица. И когато едната азбука сменя другата, се запазва старото название.

– Св. Климент не е автор на кирилицата, но всичките му творби са на кирилица. Дали това е доказателство за приемственост, или е нещо друго?

– Засега учените са единодушни, че в началото кирилицата се е използвала за светски, несакрални текстове. Използвала се е например, когато архитектът си е водел бележки или за поясненията на зографите на свещени книги. Най-добрият пример за това е Асеманиевото евангелие. В него съжителстват новата глаголица в съвършен вид, изрисувани глаголически инициали от стария, конструктивен тип и съвременни кирилски приписки в полета. Това е следствие от факта, че някога книгата се е преписвала от книжовник, който използва глаголицата за благовестието, а кирилицата за бележки за художника, който е рисувал инициалите.

Константин-Кирил създава своето писмо, така както архитектът рисува църковна сграда. „Изгражда“ буквите от отделни елементи, като следва сакрален план. Резултатът е писмо, което фигурира като свещено около 20 години, и то в среда, която е далеч от родната му.

– Отново от Теофилакт научаваме, че Климент е инициатор и организатор на пристигането в България след разгрома на делото във Великоморавия. Защо учениците на Кирил и Методий не са се насочили към друго място?

– Възможностите им не са били много и реално се свеждат до две – България или Византия. А най-безопасният начин за придвижване по онова време, особено през зимата, е бил по река Дунав. Дали още в началото са искали да дойдат в България, или просто оттук е минавал пътят им към Константинопол, не се знае. Те може да са имали информация как ще бъдат посрещнати. Но в онези времена политическата ситуация се е променяла бързо и е нямало никаква гаранция дали няма да бъдат изпратени обратно.

Но според мен е по-вероятно тяхната цел да е била България. По това време страната е известна с това, че създава нова собствена църква. Това е сходно с развитието на Великоморавия на един по-ранен етап.

– Занимавате се от дълги години с проучване на глаголицата – писменост, която, макар и интересна, е „мъртва“. Какво Ви носят тези занимания? Какъв е приносът им за световната наука?

– В училище съм изучавал латински и старогръцки. И за мен бе нормално да продължа да се занимавам с тези, както ги нарекохте „мъртви“, езици и писменост. Като всяко научно занимание то носи щастието да откриеш нового, да обясниш неща, които преди това са били неизвестни.

Всеки човек намира своето щастие в определена област. Не бих заменил своите занимания с други за нищо на света. Автор съм на много открития за глаголицата и вярвам, че ме очакват още такива. Най-новите ще представя на големия международен форум през есента в София, посветен на 1100 години от успението на св. Климент. Ще представя нови важни разкрития за развитието на глаголицата, които правят и по-ясен прехода от нея към кирилицата.

Подкрепям теорията, че кирилицата е колективно дело и създаването ѝ отнема продължителен период от време. Трудно е да се каже кой е дал тласъка, кой е поставил началото на този процес. Но според мен това е станало или в Плиска, или в Преслав през IX век.

В момента основните ми занимания са свързани със Синайските глаголически ръкописи, които се съхраняват в манастира „Св. Екатерина“. Това е единствената запазена колекция с подобни ръкописи от старобългарския период. От нас, учените, например се очаква отговор на важния въпрос – защо тези ръкописи са се запазили именно в Синай, а не в България или на друго място?

Смяната на глаголицата с кирилица трябва да бъде разглеждана не само в практически аспект, но и през призмата на идеологическите и политическите условия. Налице е миграция на книжовници към далечни манастири веднага след завладяването на България от Византия. Една от темите, които ме вълнуват, е каква е била ситуацията в началото на византийското владичество, какво се случва, след като начело на архиепископията в Охрид застава грък. Трябва да помислим върху въпроса възможно ли е било по онова време да използваш за сакрални цели глаголическото писмо, или е трябвало да го криеш? Интересен пример е писачът на Енинския апостол, който започва своята дейност на глаголица и преминава на кирилица.

1100 години от успението на св. Климент

Тази година отбелязваме 1100 години от успението на св. Климент Охридски (27 юли 916 г.). Годишнината на Климент е включена в културния календар на ЮНЕСКО.

В. „Аз Буки“ посвещава специална рубрика на Кирило-Методиевия ученик, поставил основите на българската книжовност.

През 2016 година организационен комитет от български учени координира серия от инициативи за популяризиране на личността и делото на книжовника реформатор. Съпредседатели на комитета са председателят на БАН акад. Стефан Воденичаров и ректорът на Софийския университет „Св. Климент Охридски“ проф. Анастас Герджиков.

Кулминацията на инициативите, свързани с годишнината, е през ноември - Денят на светеца. Столицата ще бъде домакин на научна конференция с участието на палеослависти от България, Италия, Германия, Русия, Великобритания, Сърбия, Македония.

Научно списание, издавано от „Аз Буки“

В книжка 4 за 2016 г. четете:

Защо разработването на адаптирани учебни програми за обучение в българските училища в чужбина е належащ проблем? Какви промени са необходими в тези програми, за да бъдат те гарант както за съхраняване на връзките с българското, така и за развиване на адаптационни умения спрямо новите реалности в света? Отговори на тези и на други важни въпроси – в статията на Здравка Владова–Момчева „Предложение за адаптирани учебни програми в гимназиален курс на българските училища в чужбина (IX – XII клас)“.